

ЕТКІНА І.І.

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів*

МИРОСЛАВ ПОПОВИЧ- ФІЛОСОФ, ЩО ОСМИСЛЮВАВ ІСТОРІЮ

Мирослав Володимирович Попович – філософ-інтелектуал, чия наукова робота відбувалася скоріше всупереч, ніж завдяки середовищу, створеному у радянській гуманітаристиці 1960-80-х рр. ХХ ст. Він знайшов ту дозволена радянською владою та доступна лише одинакам нішу досліджень логіки, філософії пізнання, аналізу мови. Ці сфери не перетиналися з марксизмом-ленінізмом, і перебувають на межі гуманітарних наук та математики. Як тільки тоталітарна хватка ослабла, з'явилися україноцентричні дослідження філософа про світогляд стародавніх слов'ян, Григорія Сковороду, Миколу Гоголя [1;2].

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. тоталітарна система СРСР стала давати тріщини, що дало змогу українським патріотам ризикувати, але створювати опозиційну до комуністичної ідеології силу – Народний рух України. Мирослав Попович, що мав на той час вже 60 років і статус академічного науковця солідного рівня, став одним із його співзасновників. Отже, він намагався не лише осмислювати історію свого народу, але і творити її. Звідси і його бажання донести до загалу основні ідеї українських інтелектуалів під час телевізійних дискусій з Леонідом Кравчуком як представником комуністичної ідеології [2]. Два десятиліття згодом він долучився до учасників ініціативної групи «Першого грудня». Термін «сумління нації» пасує не тим, хто вміє гарно висловлювати загальновідомі істини, а тим, хто відповідає ним своїм способом життя. Мирослав Попович був саме таким. У нього інтелектуальні напрацювання з філософії, історіософії, політичні переконання та власний спосіб життя були цілісними, узгодженими між собою, що трапляється не часто.

Праця М. Поповича «Бути людиною» являє собою пошук цінностей суспільства ХХІ ст. або за визначенням автора «філософії людини». Автор ділиться з читачем роздумами на теми добра і зла, свободи і відповідальності, влади, примусу, насильства аж до деперсоналізації (у нацистських концтаборах та ГУЛАГу). [3] Ці самі теми, але на більш широкому історичному матеріалі ХХ ст., стали основною темою його доробку «Червоне століття» [4].

Якщо філософські праці автора безперечно потребують інтелектуально підготовленого читача, то в «Червоному столітті» кожний охочий знайде для себе свій відсік інформації. Для когось – вкрай цікаво підібрані фотографії, і автора такий підхід не ображає, для іншого – глибокі психологічні характеристики історичних персоналій. Для історика – це можливість за допомогою автора, який лише пропонує, а не нав'язує, дотягнутися до філософського осмислення подій Першої світової війни, Другої світової війни як протистояння комунізму і фашизму та Холодної війни. Ці вузлові моменти автор

називає кризами західної цивілізації і розглядає з точки зору понять добра і зла, свободи та відповідальності, проблеми влади та індивіда. З позиції Мирослава Поповича людина для того і живе, щоб осмислювати власне життя, і життя своєї епохи, які і є осмисленням історії. Для нього історія не є відстороненим архівом фактів, а живим матеріалом для пошуку смислів, для дослідження джерел добра і зла, для творення кращого ХХІ століття, в якому людина не повинна відчувати себе настільки безсилою, як у ХХ ст. [4, с. 3-4]

Дана публікація не ставить за мету переказ праці філософа, для того вона і має до 900 сторінок, щоб її неспішно читати та обдумувати, в актуальних для історика темах неодноразово. Але варто окреслити певні особливості мислення автора, які можуть допомогти нам осмислити сьгоднішні події.

Так, всі професійні історики знають, і самі, скоріш за все, вживали банальну істину про те, що історія не знає умовного способу. Мирослав Попович з цим концептуально не погоджується. В розумінні філософа час не поділяється на майбутній, де умови життя населення країн залежать від щоденного вибору політичних лідерів держав, можновладців, тобто панує виключно умовний спосіб; і минулий, де все пов'язано причинно-наслідковими зв'язками і є закономірним [4, с.27]. Виходячи з цього Мирослав Поповича не повторює слідом за усіма сучасниками підручниками тези про невідворотність Першої світової через існування двох військово-політичних блоків і абстрактну провину «всіх імперіалістів» за розв'язання кривавого конфлікту. Для нього існуючі блоки, конкуренція, бажання перерозподілу колоній, гонка озброєнь, напруження на Балканах і т.д. були всього лише «модальними», тобто можливими історіями. Подібні дипломатичні кризи можуть бути постійними. Але тільки конкретні керівники держав, монархи, урядовці вирішують в конкретний момент: запускати в хід військову машину чи ні. Рішення запустити її в 1914 р. прийняли, на думку автора, Вільгельм II і Франц-Йозеф після консультацій із своїми начальниками генеральних штабів та міністрами. Відповідно «колективна вина імперіалістів всіх країн» є міф, народжений бунтівною свідомістю в роки відчаю і деградації». Уряди країн, що були поставлені в умови відсічі прямій агресії, або в умови, з яких не мали виходу без оборонних заходів, не несуть відповідальність за розв'язання війни [4, с. 124]. Дана теза дуже актуальна для всякого військового конфлікту, в тому числі для сучасної війни Росії проти України, яку вже зараз, для применшення власної провини, агресор хоче представити як протистояння абстрактного Сходу та Заходу, Росії та НАТО.

Мирослав Попович відкидає і подальші «закономірності». Німеччина могла б і виграти, якби військові менше залежали від політиків і приймали сміливіші рішення на початковому етапі війни [4, с. 27]. Тобто кожна ситуація мала багато варіантів випадковостей, які вже заднім числом раціоналізуються і виглядають як закономірні, єдино можливі, застигли.

Але у будь-якому разі, війна для Мирослава Поповича є культурою терору, простором смерті, катастрофою, історичним абсурдом, ірраціональністю. Саме питання можливостей, вибору та відповідальності автор вважає тією лінією, де чиста історія перетікає у філософію історії. Тому професійний філософ оцінює

керівників держав та армій, чиї фатальні помилки призвели до мільйонних жертв, як «тривіально обмежених, стратегічно та геополітично малописьменних, пересічних і глупих». «Генерали і політики у 1914 р. мислили так, як їх попередники п'ятдесят-сто літ тому, і не розуміли, чим вони ризикують. Те, що уявлялось невеликою Одіссеею, виявилось жахливою мандрівкою на «той світ», в пекло, звідки багатьом мільйонам не судилося вийти», – говорив автор про винуватців подій Першої світової війни. [4, с.148, 170]. Ці рядки сьогодні сприймаються як вкрай точні коментарі до сучасних подій, коли з подачі керівництва РФ, яке застрягло у геополітичних розкладах попереднього століття, мільйони людей забули про нормальне життя.

І ще один важливий момент, до якого повертає увагу автор на прикладі далекої і вже не настільки емоційно значимої для нас Першої світової – це питання «хто платить?» Клемансо і інші європейські лідери Антанти наполягали на відповідальності німецької нації за розв'язання війни і за жертви. Комуністи були впевнені, що заплатити має світова буржуазія. Фанатичний протестант Вільсон вважав, що відповідати може тільки особистість, що зробила вільний вибір. За такою логікою відповідати повинні уряди, тобто конкретні люди, а не народи, хоча саме народи ведуть всі війни. Під час Паризької мирної конференції Вільсона не послухали ні Європа, ні Америка [4, с. 155].

Ясна річ, питання неоднозначне. Щоб невдовзі вирішити проблему «хто платить?», нашій еліті варто читати історію і роздумувати над студіями філософів історії.

1. Єрмоленко В. Велич і простота: ким був Мирослав Попович URL: <https://hromadske.ua/posts/kim-buv-miroslav-popovich> (дата звернення 25.01.2023)
2. Кралюк П. Справжній український філософ (пам'яті Мирослава Поповича) URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29033428.html> (дата звернення 25.01. 2023)
3. Попович М. Бути людиною. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 223 с.
4. Попович М. Червоне століття. К.: АртЕк, 2007. 888 с.